

Yasəmən Mübariz qızı ABBASZADƏ
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, doktorant

MİLLİ SƏHIYYƏ SİSTEMİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEV MƏRHƏLƏSİ

Xülasə

Səhiyyənin inkişaf etdirilməsi istənilən ölkənin cari və gələcək inkişafının real zəmanətlərindən biridir. İnkişaf etmiş səhiyyə sağlam vətəndaş və gələcəyin estafetini öz üzərinə götürən sağlam nəsidir. Bu baxımdan elmi, texnoloji, təşkilati və kadr təminatı baxımından səhiyyənin inkişafı dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri hesab edilir.

Təqdim olunan elmi məqalədə Azərbaycanın səhiyyə sisteminin inkişaf tarixi xronoloji şəkildə nəzərdən keçirilmişdir. Eyni zamanda Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə səhiyyənin inkişafı istiqamətində qəbul edilən qərarların və strategiyaların yerinə yetirilməsi nəticələrinin təhlili aparılmışdır.

Açar sözlər: inkişaf, siyasət, strategiya, islahat, səhiyyə, xidmət, idarəetmə.

JEL: I 20

Giriş

Keşməkeşli tarixə sahib olan Azərbaycanda bu tarixin gətirdiyi dəyişikliklər, tənəzzül, islahatlar və müxtəlif siyasi hadisələr səhiyyə sahəsindən də yan keçməmişdir. Belə ki, son yüzillikdə əhalinin dəyişən həyat səviyyəsinin və tələbatların dəyişməsi müstəvisində səhiyyədə əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermişdir. Bugünkü Azərbaycan səhiyyəsi maddi-texniki təchizat və kadr təminatı baxımından regionun inkişaf etmiş ölkələrindən geri qalmır. Bu uğura, daha dəqiq desək, vaxtilə formalaşdırılmış təşkilati, hüquqi və resurs bazasına görə milli səhiyyə sistemi Ulu Öndərə borcludur. O, hakimiyyətinin hər iki dövründə digər sahələr kimi, səhiyyənin də inkişafını diqqət mərkəzində saxlamışdır.

Azərbaycanda səhiyyə sisteminin inkişafı tarixi. Ölkəmizdə səhiyyə sisteminin tarixinə nəzər salsaq ilk öncə 20-ci əsrin ilkin dövrlərini qeyd edə bilərik. 1913-1914-cü illər arasında ölkə üzrə cəmi 45 həkim mövcud idi və müstəqil sanitar xidmətləri Bakı və Gəncədə mövcud idi. Sonrakı dövrdə səhiyyənin tarixini ölkədə baş verən iqtisadi ələlxüsus siyasi dəyişikliklərə görə dəyərləndirsək üç dövrə ayıra bilərik:

I. 1918-1920-ci illər. Bu dövrü Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması və fəaliyyəti dövrü səciyyələndirmək olar. Həmin dövrdəki əsaslı yeniliklər arasında Azərbaycan Xalq

Cümhuriyyəti Səhiyyə və Sosial Təminat Nazirliyinin (1918) yaradılması xüsusi yer tutur.

II. 1920-1991-ci illər. Bu dövr Azərbaycan sovetlər birliyinin tərkibində olması ilə xarakterikdir. Sovetlərin mövcud olduğu müddət ərzində də əsas diqqət səhiyyənin idarə olunması və təşkili məsələsinə yönəldilmişdir. Orta hesabla yetmiş il ərzində fəaliyyəti bu istiqamətdə qurulan Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Xalq Səhiyyə Komissarlığının (1920–1947) və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin (1947–1991) yaradılmasını qeyd edə bilərik.

III, Müstəqil Azərbaycan Respublikası dövrü. 1991-cildən fəaliyyət göstərən Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi və onun təbəçiliyində olan müəssisələr öz fəaliyyətlərini davamlı şəkildə təkmilləşdirməklə, dünya səhiyyə elminin son nailiyyətlərini uğurla tətbiq edərək, vətəndaşların sağlamlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə öz töhfələrini verirlər. 2018-ci ildən Azərbaycan Respublikasında İcbari Tibbi Sığorta sisteminin tətbiqini də səhiyyə sisteminin inkişafında yeni mərhələ kimi qiymətləndirmək olar.

Sosial sfera və xüsusən səhiyyə sahəsində keçirilən islahatlar əhalinin istehlak qabiliyyətinə uyğun olmalı və müflisləşdirən səhiyyə xərclərindən azad etməlidir. [1] İslahatları qeyd etməmişdən əvvəl Azərbaycan səhiyyəsinin tarixində bir neçə vacib məsələ qeyd olunmalıdır. Belə ki,

səhiyyəimizin tarixi inkişaf yolunda “altın çağları” Ümummilli Lider Heydər Əliyevin hakimiyyəti vaxtlarına təsadüf edir. Həm SSRİ, həm də müstəqillik dövründə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin çoxşaxəli fəaliyyəti bir çox sahədə təkcə Azərbaycan xalqının tərəqqisinə yönəlib. İstər respublikaya birinci dəfə rəhbərlik etdiyi 1969–1982–ci illərdə, istərsə də SSRİ–nin ali hakimiyyət orqanlarında təmsil olunduğu dövrdə, həmçinin azad Azərbaycanın Prezidenti kimi fəaliyyətində ölkənin siyasi iqtisadi sosial-mədəni və səhiyyə- saqlımlıq sahəsində ölkənin bu sadalanan sahələrdə dirçəliş və tərəqqisi üçün əlindən gələni etmişdir.

Bu məqamda Ümummilli Liderin vaxtilə dediyi sözləri vurğulamaq mümkündür: “Mənim həyat amalım bütün varlığım qədər sevdiyim Azərbaycan xalqına, dövlətçiliyimizə, ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mənəvi inkişafına xidmət olub. Bu yolda bütün gücümü və iradəmi yalnız müdrik və qədərbilən xalqımdan almışam. Ən çətin anlarda, ən mürəkkəb vəziyyətlərdə yalnız və yalnız xalqıma arxalanmışam. Bu da mənə dözümlü, iradə verib və bütün uğurlarımı təmin edib” [4].

Heydər Əliyev dövründə səhiyyə sisteminin inkişaf tipologiyası. Heydər Əliyev, ölkənin səhhətinin yaxşı səviyyədə olmasının, millətin sağlam gələcəyini şərtləndirən amil kimi, əsas məsələlərdən biri kimi dəyərləndirirdi. Ümummilli Liderin hakimiyyətə gəlişi böyük qürur və sevinc hissi ilə qarşılanırsa da eyni zamanda durğunluq dövrü kimi qiymətləndirilən bir zamanda qarşıda böyük dəyişikliklərə ehtiyac var idi. Bu dəyişikliklərin ən başlıcası isə sağlam bir cəmiyyət formalaşmasının əsas hesab edilən səhiyyə sahəsində olmalı idi. Həmin dövrlərdə səhiyyədə bir çox problemləri mövcud idi. İlkin olaraq, səhiyyənin maddi–texniki bazası acınacaqlı vəziyyətdə idi. İmmunlaşdırma, bir sıra infeksiya xəstəlikləri, həmçinin vəərəm, malyariya, difteriya, poliomyelit və s. kədr çatışmazlığı bütün bunlar səhiyyə sahəsindəki problemlərdən bir neçəsi idi.

Səhiyyə sahəsindəki problemlərin həllinə yönəlik atılmış addımlardan ən başlıcasına 1969–cu ilin avqustunda keçirilmiş tarixi plenumda bu mövzunun müzakirəsi idi. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin VII Sessiyası (1969–cu il, dekabr) Ümummilli Liderin təşəbbüsü ilə məhz həmin gələcək nailiyyətlərin təməlinə dayanan “Sağlamlıq Məcəlləsi” adlı

sənədi qəbul olundu. Bu sənəd bu sahədə tətbiq olunacaq yeniliklərin fəaliyyət planı idi. O dövrdə tətbiq olunan yeniliklərdən biri də korrupsiya və rüşvətخورluğa qarşı mübarizə idi. Heydər Əliyevin səhiyyədəki yeniliklərindən biri də mövcud səhiyyə obyektlərinin abadlaşdırılması və yeni tibb müəssisələrinin tikilərək istifadəyə verilməsi idi. 1970–1980–ci illərdə tikilən səhiyyə obyektlərinin sayında artışı mühüm dərəcədə çox idi belə ki, yalnız uşaq poliklinikalarının sayı 150–dən 175–ə çatmışdı. 1960–1970–ci illərdə Ümummilli Liderin səhiyyə sahəsində uğurlu islahatlarının bir hissəsi olan səhiyyə obyektlərinin sayının artırılması nəticəsində aşağıda adı qeyd olunan tibb müəssisələri istifadəyə verilmişdi:

- ✓ Urologiya Xəstəxanası;
- ✓ Diaqnostika Mərkəzi;
- ✓ Neyrocərrahiyyə Mərkəzi;
- ✓ Toksikoloji Mərkəz;
- ✓ Ailə Planlaşdırması Mərkəzi;
- ✓ Milli Onkologiya Mərkəzinin yeni korpusunun inşası;
- ✓ Elmi–Tədqiqat Oftalmologiya İnstitutunun yeni kompleksinin tikintisi.

Müasir səhiyyə müəssisələri ixtisaslı kadrlar demək idi lakin ölkədə bu sahədə kifayət qədər ixtisaslı kədr mövcud deyildi. Tibb işçilərinin sayının artırılması üçün də tədbirlər görülməyə başlanmışdı. İlkin olaraq Azərbaycan Tibb İnstitutuna tələbə qəbulu artırıldı və buna paralel olaraq uzaq və ya ucqar bölgələrdən gələn tələbələr üçün güzəştlər tətbiq edildi. Bununla da kədr çatışmazlığına qarşı ilkin tədbirlər uğurla görüldü. Bundan başqa ixtisaslılığın artırılması üçün 1970–1980–ci illərdə bir qrup tələbə həmçinin Azərbaycan alim və həkimlərinin Moskva və digər başqa şəhərlərə aspiranturaya göndərilməsi prosesi gedirdi.

Ümummilli Liderin səhiyyə sahəsində siyasətlərindən biri də təbabət alimlərinin hazırlığının artırılması, elmi mərkəzlərin açılması və səhiyyənin müxtəlif istiqamətləri üzrə konfrans, forumların, qurultayların keçirilməsi idi. Belə ki, bunlara misal olaraq 1970 və 1981–ci ildə Fizioloq və patofizioloqların; 1974–cü ildə nevropatoloqların; 1979–cu ildə tibbi bioloqların; 1977–ci ildə oftalmoloqların; 1978–ci ildə hematoloq və transfuzioloqların və s. Bakıda baş tutmuş konfrans və qurultaylarını misal göstərmək olar. Təbii ki, bunların məqsədi yüksək hazırlıqlı tibbi

kadrların imkanlarını artırmaq və qabiliyyətlərini göstərə bilmələri üçün şərait yaratmaq idi. Bu tədbirlərin elmi-praktiki önəmi ilə yanaşı, siyasi məqsədi də var idi. Burada məqsəd Bakını tibb alimlərinin ənənəvi görüş yerinə çevirmək idi. Məhz göstərilən bu səylər nəticəsində 1970-ci ildə Ümumdünya Səhiyyə təşkilatının regionlararası seminarı və 1972-ci ildə isə, Beynəlxalq Tibbi avadanlıqlar sərəgisi Bakıda keçirildi. Bu qəbildən olan tədbirlərə ev sahibliyi etmək şəhərin bu sahədə artan rolunun göstəricisi idi. Bunlarla yanaşı Heydər Əliyev əhalinin sağlamlıq vəziyyəti üçün vacib olan və dövrün aktual problemlərindən olan 3 şəhərin (Bakı, Gəncə, Sumqayıt) sanitar-gigiyenik durumu, Xəzər hövzəsinin gigiyenik vəziyyəti, müxtəlif ağır şəraitli peşələrdə çalışanların əmək şəraiti alkoqolizm və.s qarşı mübarizə dərman və tibbi avadanlıq çatışmazlığı kimi problemlərə gətirdiyi həllər sayəsində Azərbaycanda peşə xəstəlikləri 25% azalma göstərmişdi.

Görülən tədbirlərdən biri də kurort müalicəsinin təşkilinə yəni, Naftalan, İstisu və Abşeron sanatoriyalarında tibbi xidmətin yaxşılaşdırılması olmuşdur. Həmin dövrlərdə əhalinin ilkin səhiyyə xidmətlərinin istifadənin artırılmasına, sahə həkimlərinin işinin fəallaşdırılmasına, xəstəliklərin vaxtında diaqnoz qoyularaq müalicə edilməsinə dair təşviqəddici tədbirlər görülmüşdü. Həmin illərdə baş verən önəmli tədbirlərdən biri də 1982-ci ildə keçirilən Sahə həkimlərinin respublika qurultayı idi. Məhz bu qurultaydan sonra, “Əhalinin sağlamlığının qorunmasına dair əlavə tədbirlər haqqında” qərar qəbul edildi.

1980-ci illərin sonu 1990-cı illərin əvvəllərinə təsadüf edən dövrlərdə xalqımızın müstəqillik uğrunda mübarizəsi dövrü idi. Bununla əlaqədar olaraq bu dövrlərdə səhiyyənin inkişafı ləngiyirdi. Xalqımız keçdiyi ağır yol və iqtisadi tənəzzül səhiyyə sahəsindən də yan keçməmişdi. Lakin buna baxmayaraq həmin dövrlərdə aşağıda adları sadalanan bir sıra önəmli qanunlar qəbul olunmuşdur:

- “Qan və onun komponentlərinin donörluğu haqqında”;
- “İnsanın immunçatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyin (AİDS) yayılmasının qarşısının alınması haqqında”;
- “Əczaçılıq fəaliyyəti haqqında”;

- “İnsan orqan və (və ya) toxumalarının transplantasiyası haqqında”;

- “Tibbi sığorta haqqında” .

Qeyd olunan qanunlarla yanaşı həmin dövrlərdə ölkədə QİÇS və vərəm kimi xəstəliklərin artmasını önləmək üçün milli proqramlar işlənib hazırlanmışdı. Heydər Əliyevin qəbul etdiyi önəmli qərarlardan biri də, səhiyyənin bütün sahələrini əhatə edən, islahatların tətbiqini genişləndirən və 1998-ci ildə qəbul etdiyi “Səhiyyə sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması barədə” sərəncamı idi.

Azərbaycanda müşahidə olunan keçir dövründə səhiyyə sahəsində mütərəqqi dəyişikliklər aparılması və yeni daha müasir bir sistemin qurulması planlanırdı. Bu planların nəticələrindən biri isə, Azərbaycanla BMT–nin Uşaq Fondu arasında Əməkdaşlıq Proqramı imzalanması idi(1994). Həmin qərara uyğun olaraq uşaq ölümünün nisbətən çox olduğu Quba rayonunda islahatlar başlandı bu islahatlar sonradan, Lənkəran, Salyan, Cəlilabad rayonlarında davam etdi və sonda müsbət nəticələr əldə olundu.

Müstəqillikdən sonrakı inkişaf dövründə səhiyyənin yalnız dövlət hesabına inkişafı mümkün deyildi. Müharibədən sonrakı iqtisadi vəziyyət və müasir dünya tələbləri buna imkan vermirdi. Bunların nəticəsi olaraq 1999-cu ildə “Özəl tibb fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi. Bu qanun nəticəsində özəl səhiyyə sisteminin inkişafına əlverişli şərait yarandı. Özəl səhiyyə müəssisələrinin açılması, tibb işçilərinin maddi rəfahına müsbət təsir göstərdi. Belə ki, 2500 həkim və 400 orta tibb işçisi işlə təmin olundu. Özəl səhiyyə müəssisələrinin yaranması rəqabəti də bərabərində gətirdi. Dövlət və özəl səhiyyə müəssisələri arasında rəqabətin yaranması ilə göstərilən tibbi xidmətin səviyyəsi artmağa başladı.

Müstəqillik illərinin əvvəllərində səhiyyə sahəsindəki problemlərdən biri də qaçqın və məcburi köçkünlərin tibbi təminatı ilə bağlı idi. Problemin həlli olaraq Heydər Əliyev şəhid ailələri və məcburi köçkünlərin Azərbaycanın bütün bölgələrində tibb müəssisələrində himayəyə götürülməsi ilə bağlı 1994–cü ildə qərar verdi. Müstəqillikdən sonrakı dövrdə, tibb müəssisələrinin maddi-texniki bazasının yenilənməsi və təmiri ilə bağlı işlər aparıldı. O

illərdə ən mühüm hadisələrdən biri də Azərbaycan Tibb Universitetinin yeni korpusunun açılışı və müasir standartlardan geri qalmayan Mərkəzi klinik Xəstəxanasının açılışı idi.

Qeyd olunanları ümumiləşdirərək bir məlumatı da vurğulaya bilərik ki, yuxarıda qeyd olunan bütün səhiyyə sahəsindəki iqtisadi problemlərin həlli istiqamətində aparılan islahatlar və innovasiyalar bunu deməyə imkan verirdi ki, formalaşmış olduğu elmlərdən heç biri onları tam həcmdə tədqiq etmək iqtidarında deyil və bununla da XX yüzilliyin ikinci yarısında səhiyyə iqtisadiyyatı müstəqil bir sahə kimi formalaşmağa başlamışdır.[2] Bu isə Ümumilli lider Heydər Əliyevin dövründə səhiyyənin inkişafında önəmli bir yenilik idi. Təhsildə fərqlənən azərbaycanlı gənclərinin yüksək səviyyəli tibb təhsili almaq, elmi araşdırmalar aparmaq üçün sovetlər birliyinin tanınmış ali təhsil müəssisələrinə göndərilməsi Ümumilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörənliyini təsdiq edir. O dövrün gənc həkim və alimləri hazırda milli səhiyyə sisteminin tanınmış simaları sırasındadırlar. Bu ənənə Ulu Öndərin davamçısı olan İlham Əliyev tərəfindən də davam etdirilir və səhiyyə sahəsinin inkişafı daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Məhz bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlərlə bağlı qəbul olunan sərəncamda insan kapitalının formalaşdırılması və vətəndaşların

həyat tərzini vəzifələri prioritet kimi qarşıya qoyulmuşdur[5].

Nəticə

Beləliklə, qeyd etmək mümkündür ki, ölkəmizin hər sahədə olduğu kimi səhiyyə sektorundakı inkişafı da Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycanın keçdiyi tarixi inkişaf yolunda hər sahədə olduğu kimi iqtisadiyyata təsir edən, sağlam cəmiyyətin inşasında prioritet olan səhiyyə Ulu öndərin diqqətindən qaçmamışdır. Səhiyyənin inkişafı yolunda onun uzaqgörənliklə gördüyü işlər əvəzsiz və dəyərlidir. Müasir səhiyyənin inkişafının təməlini qoyan, Ümumilli lider Heydər Əliyev xalqının sağlamlığının qorunması üçün əlindən gələni etmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Əlirzayev Ə.Q. Sosial sferanın iqtisadiyyatı və idarə edilməsi, dərs vəsaiti, Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı, 2010.
2. F. P. Rəhmanov. Sosial sfera və sosial siyasət. Dərs vəsaiti. Bakı: 2021
3. [https://az.wikipedia.org/wiki/Səhiyyə_Nazirliyi_\(Azərbaycan\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Səhiyyə_Nazirliyi_(Azərbaycan))
4. <http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2013/may/308899.htm>
5. <https://president.az/az/articles/view/50474>

Ясемен Мубариз кызы АББАСЗАДЕ

Азербайджанский Государственный Экономический Университет, Докторант

ЭТАП ГЕЙДАРА АЛИЕВА В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Резюме

Развитие здравоохранения является одной из реальных гарантий нынешнего и будущего развития любой страны. Развитая здравоохранения, это здоровое гражданство и здоровое поколение, которое принимает эстафету будущего. В связи с этим развитие здравоохранения в плане научного, технологического, организационного и кадрового обеспечения считается одним из основных направлений государственной политики.

В представленной научной статье в хронологическом порядке рассмотрена история развития системы здравоохранения Азербайджана, а также *были проанализированы* результаты реализации решений и стратегий, принятых в направлении развития здравоохранения в период правления Национального Лидера Г.Алиева.

Ключевые слова: развитие, политика, стратегия, реформа, здравоохранение, услуг, управление.

Yaseman Mubariz ABBASZADEH

Azerbaijan State University of Economics, doctoral student

**HEYDAR ALIYEV STAGE IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL
HEALTHCARE SYSTEM****Summary**

The development of health care is one of the real guarantees of the current and future development of any country. Improved healthcare means a healthy citizenry and a healthy generation that takes over the baton of the future. In this regard, the development of health care in terms of scientific, technological, organizational and personnel provision is considered one of the main directions of state policy.

In the presented scientific article, the history of the development of the healthcare system of Azerbaijan was reviewed chronologically. At the same time, the results of the implementation of the decisions and strategies adopted in the direction of the development of healthcare during the reign of the Great Leader Heydar Aliyev were analyzed.

Key words: development, policy, strategy, reform, health, service, management.